

ĐÀO TẠO VÀ SỬ DỤNG CÁN BỘ KHOA HỌC HƯỚNG TỚI NỀN VĂN MINH TRÍ TUỆ

PGS, PTS. LÊ VĂN TƯ

Vào thời điểm này một trăm năm trước, cha ông chúng ta đã phải trần trở, suy tư về vận mệnh nước mất và tìm đường cứu nước. Đến lượt chúng ta, vào thời điểm “năm cùng tháng tận” của thế kỷ 20 lại đứng trước một bối cảnh mới: nguy cơ đất nước tụt hậu. Rất may là nguy cơ đã được nhận biết kịp thời và tiếp theo, công cuộc đổi mới được tiến hành.

Thế giới bước tới ngưỡng cửa của thế kỷ mới, khi loài người đang chuyển sang sự phân công xã hội mới, sự phân công lao động xã hội lần thứ tư với đặc trưng dựa hẳn vào công nghệ trí tuệ (intelligent technology). Tương ứng với ba lần phân công lao động xã hội lớn trước đây, là sự xuất hiện ba nền văn minh: văn minh nông nghiệp, văn minh công nghiệp và văn minh thị trường. Với lần thứ tư này, người ta dự kiến sẽ là nền văn minh trí tuệ. Các nước đang hướng tới nền văn minh trí tuệ bằng cuộc chạy đua kinh tế ráo riết chưa từng có trong lịch sử để chiếm vị trí xứng đáng cho dân tộc mình trong thế kỷ 21.

Trong cuộc chạy đua kinh tế này, một xu thế rất đáng lưu ý là sự chăm lo đào tạo trung học và đại học, đây là con đường làm tăng tài nguyên trí tuệ, đồng thời là xu thế đẩy mạnh quá trình phổ cập nghề cho thanh niên và nhân dân lao động. Vào những năm 60 - 80, những nước đẩy mạnh cuộc cách mạng khoa học - kỹ thuật đã tăng nhanh tốc độ đào tạo và đào tạo

lại những chuyên gia của họ. Ví dụ, những cuộc cải cách của Tổng thống Mỹ Kennedy đã tăng gấp đôi nhịp độ phát triển giáo dục ở Hoa Kỳ. Kennedy, nghĩ về cuộc thi đua giữa Mỹ và Liên Xô (cũ), đã viết “cuộc chiến đấu mà bây giờ chúng ta đang tiến hành có thể sẽ thắng hay bại trong các trường trung học và đại học Mỹ”. Ông ta coi đại học là nguồn chủ yếu của sức mạnh và sức sống của đất nước. Chính nhờ vậy mà Mỹ thay đổi được thế cờ vào những năm cuối thập niên 50, Liên Xô vượt Mỹ trong các lĩnh vực vũ trụ (vệ tinh nhân tạo, tên lửa v.v...) nhưng sau đó nhờ có chính sách giáo dục đào tạo đúng, Mỹ lại vượt lên.

Các trường đại học cung cấp “chất xám xã hội” cho đất nước. Các trường trung học dạy nghề sản xuất “những bàn tay xã hội” cho đất nước. Cái nào quan trọng hơn? Bộ óc hay những bàn tay? Cả hai trong một tỷ lệ thích hợp. Nhưng trong quá trình cách mạng khoa học và kỹ thuật, tỷ lệ ấy thay đổi; nó ngày càng nghiêng về phía có lợi cho bộ óc. Cần nhận thức được xu thế đào tạo mới, dừng để đồng thời đại chúng đến thế kỷ 21 gạt sang lề đường.

Trí thức là động lực của thời đại và của con người. Thiếu trí thức, thiếu chất xám thì thiếu năng động. Với những nước ít tài nguyên thiên nhiên và lạc hậu về sản xuất, thì tài nguyên trí tuệ sẽ là yếu tố hết sức quyết định cho sự vươn lên kịp thời đại. Cần nhận thức được rằng mình nằm trong

danh sách các nước chậm phát triển, việc tạo ra chất xám là vô cùng cấp thiết để đủ sức tiếp cận với thế giới hiện đại... Trong tư duy lúc này, cần phải hình dung được cái viễn cảnh mù mịt, ảm đạm nếu đất nước ta rơi vào cảnh lạc hậu về giáo dục, không đào tạo kịp trí thức, nhân tài. Không thể nào bằng lòng với cách xử sự “bắt đầu dè sẻn” đối với các trường đại học. Liệu rằng có thể có trí tuệ, có chất xám, có nhân tài với một nhà trường đại học mà “học chay” theo sách giáo khoa cũng không xong? Không trang bị hiện đại thì con đồ lỗi cho nghèo nàn, còn sự lạc hậu trong nội dung của nhiều cuốn sách giáo khoa, sự vắng mặt những môn học đáng ra cần phải có trong lúc này, sự già cỗi của nhiều khái niệm, trong các lĩnh vực khoa học v.v... chỉ có thể giải thích là do sự trì trệ đối với tư tưởng hiện đại hóa nhà trường. Ngay từ bây giờ chúng ta phải lựa chọn; giao cho học sinh tốt nghiệp các trường dạy nghề với trình độ học vấn thấp sử dụng những máy móc và thiết bị cũ kỹ hoặc là hiện đại hóa nhanh nền sản xuất và sử dụng những người tốt nghiệp đại học hay trung học chuyên nghiệp?

Trên đây xin lưu ý đội ngũ chuyên gia, những người tốt nghiệp đại học được sử dụng một cách lãng phí. Trong nhiều nơi, nhiều chuyên gia phải làm những việc không cần đến trình độ đại học, có những kỹ sư đang giữ vị trí của người thợ. Tất cả những điều đó là hậu quả của những

kế hoạch đào tạo chuyên gia dựa trên những yêu cầu không có cơ sở khoa học, không phản ánh đúng những nhu cầu của nền kinh tế quốc dân. Cần phải hình thành một cơ chế mới về tác động qua lại giữa trường đại học và nền kinh tế quốc dân, trong đó sự đào tạo và đào tạo lại những chuyên gia dựa theo hợp đồng với sự bồi hoàn kinh phí do đơn vị kinh tế có yêu cầu về chuyên gia đó đảm nhiệm...

Lãng phí chất xám còn biểu hiện ở chỗ lao động ở trong nước bị mất giá. Đi lao động ở nước ngoài, dù làm việc đơn giản nhất, thì mọi người, ngoài phần đóng góp ngoại tệ cho nhà nước, đều trở nên giàu có, sống dễ chịu. Còn làm việc ở tổ quốc, thì dù là kỹ sư, bác sĩ, nhà văn, nhà báo, bác học v.v... dù có công trình, sản phẩm được đánh giá tốt, dù cống hiến hết sức mình cũng không thể sống bằng đồng lương thực tế! Cuộc sống khá lắm than làm cho nhiều trí thức phải ra sức làm đủ các loại "nghề phụ" để kiếm sống và hầu hết các nghề phụ đó không dính dáng gì đến chuyên môn, thậm chí có những nghề không thích hợp với khả năng và vị trí của họ. Như vậy, một thực tế đau lòng đang diễn ra: trí thức, những người phải mất hàng chục năm đèn sách, tiêu tốn bao nhiêu tiền của gia đình và xã hội để học thành tài, lẽ ra phải đóng vai trò xứng đáng trong cuộc cách mạng khoa học kỹ thuật, đang "tự giết" làm mai một vốn kiến thức của mình bằng cuộc vật lộn với miếng cơm manh áo hàng ngày, bởi vì họ không thể sống bằng đồng lương. Gần đây, một số nhà khoa học coi việc được đi hợp tác lao động hoặc làm chuyên gia ở nước ngoài là một cơ may. Họ đã dành nhiều thời gian học tiếng Anh, tiếng Pháp v.v... để chờ đến lượt gọi đi, dành hầu như toàn bộ tâm sức cho bước chuẩn bị này, xao nhãng cả nhiệm vụ chính của mình. Trong khi nền kinh tế của chúng ta đang rất cần những chuyên gia khoa học - kỹ thuật, thì chúng ta không tạo điều kiện cho họ làm việc, không đãi ngộ đến mức cần thiết để họ phải đi làm thuê ở nước ngoài kiếm sống. Xét theo lợi ích lâu dài của đất nước, thì đó là lãng phí chất xám, rẻ rúng nhân tài, làm nảy sinh tâm lý thực dụng, sùng bái vật chất coi thường học vấn, coi khinh trí thức. Nỗi đau lòng tăng thêm còn do lãng phí tài sản thì bị xã hội phê bình lên án, nhưng lãng phí tài năng, chất xám thì hầu như không ai có ý kiến gì.

Liệu có nên đổ lỗi tất cả cho "nghèo" quá không? Phải chăng vì nghèo mà tiền lương mang tính "đoàn kết rộng rãi" hơn là có giá trị khuyến khích trí tuệ, tài năng cống hiến nhiều nhất cho xã hội? Tiền lương nặng tính chất "chính trị" không đủ

sức mạnh cần thiết để giải quyết các vấn đề kinh tế - xã hội, không đưa đất nước tiến nhanh đuổi kịp trình độ tiên tiến của thế giới, mà chỉ đem lại thành tích nửa vời. Điều mong ước là hãy làm cho trí thức đủ sống bằng đồng lương của mình để họ yên tâm tập trung trí tuệ, tài năng tạo ra những giá trị tinh thần và vật chất tốt nhất cho xã hội.

Không những lãng phí chất xám trong nước dưới nhiều hình thức khác nhau, chúng ta còn chưa có cơ chế khuyến khích các cơ quan đại diện của VN ở nước ngoài, các chuyên gia VN đi làm việc hay đi công tác ở nước ngoài, ở các tổ chức quốc tế trau dồi kiến thức, thu thập thông tin khoa học hiện đại của thế giới đem về bổ sung cho tài nguyên trí tuệ trong nước. Đây là cách làm dễ dàng nhất, có kết quả mà ít tốn kém, tạo cho các

cơ quan đối ngoại và chuyên gia VN ở nước ngoài ý thức học hỏi thường xuyên, làm giàu tài nguyên trí tuệ trong nước để mau chóng đuổi kịp trình độ hiện đại của thế giới. Thông tin là điều kiện để phát triển, là gạch nối giữa quốc gia và thế giới. Thiếu thông tin, thông tin không thống nhất sẽ gây ách tắc và càng làm khoảng cách biệt giữa nước ta và thế giới ngày càng lớn. Nhưng thông tin của chúng ta rất chậm và thiếu, trong khi đó chúng ta lại lãng quên các nguồn thông tin từ các cơ quan đối ngoại của VN ở nước ngoài, của các chuyên gia VN, các cán bộ ngoại giao, ngoại thương VN đang làm việc ở nước ngoài. Phải chăng vì nghèo, vì thiếu ngoại tệ mà có tình trạng trên đây? Thời cơ sắp đến, chúng ta cần hiểu mình rõ hơn để tìm được biện pháp và cách làm đúng nhất. Muốn nhìn thấy, muốn hiểu được tất cả, muốn biết chúng ta còn lạc hậu như thế nào, cần phải có thái độ khách quan và khoa học.

Một điều đáng lưu ý là những hiện tượng tiêu cực trong giới trí thức

xuất hiện ngày một nhiều: tâm lý hưởng thụ tăng lên, thế giới nội tâm nghèo đi, đạo đức bị sa sút v.v... trong lúc đó, những người có tín ngưỡng tôn giáo có thái độ lao động tốt, về nhiều mặt đạo đức tỏ ra hơn những nhà khoa học.

Hình như mỗi bước tiến của trí thức và kỹ thuật càng làm cho đạo lý trở nên cần thiết hơn. Tuy thời đại chúng ta đã vượt xa các thời đại trước về trí thức, song nó chưa có được một tiến bộ tương đương về đạo lý. Ngay trong nửa đầu thế kỷ 16, thời kỳ mới lóe lên những tia lửa đầu tiên của cái mà trong những thế kỷ sau sẽ trở thành mặt trời chói lọi của khoa học thực nghiệm hiện đại, Rabelais, tác giả cuốn *Pantagruel*, đã viết "Khoa học mà không có lương tâm chỉ làm bại hoại tâm hồn". Khó mà hình dung thế giới sẽ bị chinh phục đến đâu bởi

khoa học và kỹ thuật và cũng không thể ngờ đến những hiểm họa mà khoa học kỹ thuật có thể gây ra cho loài người. Tùy theo cách khoa học kỹ thuật được sử dụng như thế nào mà nó có thể mang lại hoặc những lợi ích lớn lao hoặc những tai họa lớn lao. Trách nhiệm của trường đại học là tránh không để "sự bại hoại của tâm hồn" xuất hiện trong đội ngũ các chuyên gia do mình đào tạo, làm cho khoa học đi cùng với lương tâm, kỹ thuật đi cùng với đạo lý. Trường đại học vừa phải khắc phục những lạc hậu về kiến thức khoa học trong các sách giáo khoa, vừa phải kế thừa những gì tốt đẹp của tiến bộ loài người, điều đó đòi hỏi những nỗ lực trí tuệ to lớn, đòi hỏi phải triển khai những nghiên cứu cơ bản trong các lĩnh vực khác nhau.

Đào tạo và sử dụng cán bộ khoa học như thế nào? Vấn đề này đặt ra hàng loạt các câu hỏi nhưng lại tìm ra rất ít câu trả lời. Bài toán khó đòi hỏi tập trung trí tuệ để tìm lời giải thông minh. Có quyết tâm chắc chắn sẽ tìm thấy ■